

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо порядку формування та перегляду розміру прожиткового мінімуму) від 08.02.2013 р. № 2250 : за станом на 8 лютого 2013 [Електронний ресурс] : Портал Ліга:Закон — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1QI00I.html

7. Єгоров Б. Стан харчування населення України [Електронний ресурс] / Б. Єгоров, М. Мардар. – Товари і ринки. – 2011. – Вип. 1. – С. 140-147. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tovary/2011_1/20.pdf

8. Балюк В.А. Удосконалення соціальних стандартів підвищення якості життя населення [Електронний ресурс] / В.А. Балюк. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4) – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2012. – 352 с. – С. 54. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nppdaa/econ/2012_2/052.pdf.

УДК 321.01+664.76 (477)

НІКІШИНА О.В., канд. екон. наук, докторант

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Визначено концептуальні елементи державного регулювання відтворювальних процесів інтегрованого зернового ринку. Обґрунтовано раціональний ступінь державного регулювання, розроблено концептуальну схему процесу формування та впровадження регуляторної системи на ринку.

Ключові слова: інтегрований зерновий ринок, державне регулювання, відтворювальні процеси, раціональний ступінь державного регулювання

Conceptual elements of state regulation of reproduction processes integrated grain market Ukraine are defined. Rational extent of state regulation is proved, the conceptual scheme of process of formation and introduction of regulatory system in the market is developed.

Keywords: integrated grain market, state regulation, reproduction processes, rational extent of state regulation

Вступ. В умовах транзитивної економіки державне втручання в функціонування інтегрованих агропродовольчих ринків країни, в т.ч. і зернового, є об'єктивно необхідним через високу соціальну значимість і незамінність вироблених ними суспільних благ та існування низки специфічних чинників (зокрема, висока ризикованість зерновиробництва, асиметричність інформації, часові та територіальні цінові коливання, нееквівалентність міжсекторального обміну [1]), які не можуть бути самостійно подолані механізмами саморегулювання ринків. Недостатній рівень державного втручання обумовлює посилення вад і протиріч ринкової системи, надмірний – активізує дію недоліків регулятивного впливу. Вади вільного ринку можна зменшити посиленням державного впливу й навпаки, вади державного регулювання (далі – ДР) нівелюються активізацією ринкових механізмів, що доводить необхідність двоєдиного збалансованого поєднання об'єктивних та суб'єктивних засад у єдиній управлінській системі.

Теоретико-методологічні засади ДР системи національної економіки знайшли відображення в працях Дідківської Л.І. [2], Калетніка Г.М. [3], Малога І.Й. [4], Чистова С.М. [5], товарних ринків, у т.ч. агропродовольчих, – у роботах Лисюка В.М. [6], Мазура Г.Ф. [7], Новоселова О.С. [8], Саблука П.Т. [9], Солопова В.О. [10] та інших науковців. Разом з тим ступінь, напрями, форми та методи державного регулювання залежать від специфіки відтворювальних процесів (далі – ВП), що протікають у надрах певних

товарних ринків, від місії та функцій останніх в економічній макросистемі. Відтак, постає необхідність у науковому обґрунтуванні та розробці концептуальних засад ДР стратегічних товарних ринків, зокрема, інтегрованого зернового ринку (далі – ІЗР), що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – розробка концепції регулювання відтворювальних процесів ІЗР України – окреслила низку завдань:

- ідентифікація сутності терміну «державне регулювання»;
- визначення концептуальних елементів ДР (мета, суб'єкти, принципи);
- обґрунтування раціонального ступеню ДР та аналіз динаміки змін фактичного ступеня ДР в розрізі головних напрямів державного впливу;
- розробка концептуальної схеми процесу формування та впровадження системи ДР відтворювальних процесів на ІЗР України.

Результати. Державне регулювання ринків як елементів економічної системи є складовою частиною процесу відтворення. На думку С. М. Чистова, державне регулювання економіки можна вважати чистим суспільним товаром, споживачами якого виступають усі суб'єкти господарювання, громадські організації та населення. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли ДР забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість [5, с. 37].

В економічній літературі для визначення ролі держави використовуються різні терміни: «державне управління», «державне регулювання», «державне втручання», «державна економічна політика», «державна регуляторна політика». Множинність дефініцій породжує множинність інтерпретацій та ототожнень, обумовлюючи необхідність їх критичного осмислення. ДР є однією з функцій державного управління економікою, яке учені визначають як організуючий і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності [2, 3, 4, 5]. Основними функціями управління є: організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення та контроль. Слід відзначити, що державне

управління економікою мало місце з дня заснування держави, тоді як ДР з'явилося як результат наукового усвідомлення більш активної ролі держави стосовно вже ринкової економіки.

Державна економічна політика – це стратегія цілеспрямованого впливу на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення та вдосконалення умов економічного розвитку відповідно до певного суспільного устрою [5, с.38]. Державне управління є інструментом реалізації економічної політики; водночас економічна політика постає засадною основою ДР економіки. Дефініція «державне регулювання» (економіки, ринку, АПК) має множинність інтерпретацій; найпоширеніші з них узагальнено автором у таблиці 1.

Таблиця 1

Концептуальна сутність терміну «державне регулювання» (ДР)*

<i>Автори</i>	<i>Сутність визначення</i>
Кіп Віскузі В., Вернон Дж. М., Гарінгтон Дж. Е. [11, с.375]	<i>ДР</i> – накладання державою певних обмежень, які підтримуються загрозою існування санкцій, на свободу вибору рішень окремих осіб чи організацій
О.С. Новоселов [8, с.372]	<i>ДР процесів розвитку регіональних ринків</i> – це система економічних, адміністративних і нормативно-законодавчих заходів, що здійснюються державними органами з метою забезпечення збалансованого та стійкого розвитку системи регіональних ринків та її адаптації до умов, що змінюються
В.О. Солопов [10, с.46]	<i>ДР ринків</i> – забезпечення стабілізації ринків і мінімізації негативних наслідків нерівноважних ситуацій, тобто доцільне коригування ринкових процесів.
А.С. Булатов [12]	<i>ДР економіки</i> – процес впливу держави на господарське життя суспільства і пов'язані з ним соціальні процеси, в ході якого реалізується економічна і соціальна політика держави, що базується на певній доктрині (концепції). Вона включає момент визначення цілі, цілеустановки, причому для досягнення поставлених цілей використовується певний набір засобів (інструментів).
С.Н. Івашковський [12]	<i>ДР економіки</i> – цілеспрямований координуючий процес управлінського впливу уряду на окремі сегменти внутрішніх і зовнішнього ринків за допомогою мікро- та макроекономічних інструментів з метою досягнення збалансованого зростання загальної економічної системи
Г.М. Калетнік, А.Г.Мазур, О.Г. Кубай [3]	<i>ДР ринкової економіки</i> – це вплив держави на відтворювальні процеси в економіці за допомогою прямого інвестування, правових та економічних важелів з метою орієнтації господарських суб'єктів і окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної соціально-економічної політики
Л.І. Дідківська, Л.С. Головка [2, с.38]	<i>ДР економіки</i> – це система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства
С.М.Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко [5, с.51]	1) з теоретичного погляду, <i>ДР економіки</i> – це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики; 2) з практичного погляду, <i>ДР економіки</i> – сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики.
Г.Ф. Мазур [7, с.25]	<i>Механізм ДР розвитку та стимулювання агропромислового виробництва</i> – сукупність науково-практичних і організаційних заходів, що реалізуються органами публічної влади у певних сферах життєдіяльності АПК та особливостей їх повноважень у державній системі регулювання.

*Узагальнено автором із використанням джерел [2 – 12].

Термін «регулювання» (лат. *regulare*) означає «підпорядкування певному порядку». В зарубіжній літературі він має два значення: (1) державне втручання; (2) адміністративно-правова регламентація підприємницької діяльності (звужена інтерпретація). Зарубіжні вче-

ні, визначаючи сутність ДР, акцентують увагу на застосуванні специфічного суспільного механізму – механізму влади. Так, Дж. Стіглер зазначав, що сила примусу є базовим ресурсом держави [11, с.3]. Російські та українські учені, ідентифікуючи сутність ДР економіки чи

ринків, акцентують увагу на трьох складових: (1) сукупності заходів, методів, інструментів державного впливу; (2) об'єктах регулювання (господарське життя суспільства, соціальні процеси, сектори економіки, певні ринки тощо); (3) цілях регулювання (табл. 1). Розглянемо триєдність цих складових детальніше.

Методи (інструменти) ДР – сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на об'єкт регулювання для вирішення цільових завдань. За характером впливу на ринкові процеси інструменти ДР поділяють на прямі та непрямі; за шириною впливу – на загальноекономічні та селективні; за каналами впливу – на економічні та адміністративні; за політикою дій і формами реалізації – на податкові, бюджетні, кредитно-грошові, цінові, антимонопольні, зовнішньоекономічні, інституційні та інші [8, с.378]. Забезпечення соціально-економічної ефективності ДР передбачає збалансоване співвідношення прямих і непрямих, економічних і адміністративних методів у регуляторному механізмі.

Об'єктами ДР економіки можуть бути сфери, сектори, ринки, регіони, соціально-економічні процеси та ситуації, де проблеми, що виникають, не можуть бути вирішені автоматично ринковим механізмом. До головних об'єктів ДР доцільно віднести економічні підсистеми (сектори економіки, регіони, ринки), економічні сфери (грошово-кредитна, бюджетно-фінансова, інвестиційно-інноваційна, зовнішньоекономічна, цінова та ін.), блок соціальних завдань, умови конкуренції, навколишнє середовище тощо [2, 3]. Суб'єктами регулювання є державні та регіональні органи влади, наділені повноваженнями застосовувати певні методи та інструменти цілеспрямованого впливу на відповідні об'єкти ДР.

Проведене узагальнення дефініцій дозволило ідентифікувати множинність цілей ДР: досягнення збалансованого зростання економічної системи, вирішення соціально-економічних проблем розвитку національної економіки, забезпечення ефективного функціонування ринків, реалізація пріоритетів державної економічної політики та низка інших (див. табл. 1). Л.І. Дідківська та Л.С. Головка ідентифікують чотири головні цілі ДР економіки: (1) раціональне використання ресурсів; (2) стабільний розвиток національної економіки; (3) забезпечення конкурентоспроможності товарів на зовнішньому ринку; (4) реалізація соціальних цілей розвитку суспільства [2, с.38]. Загалом головна цільова функція ДР визначається, передусім, в залежності від особливостей об'єкта регулювання, проблем його розвитку та легітимних методів їх вирішення.

На наш погляд, найбільш всебічною є інтерпретація ДР, запропонована С. М. Чистовим, що органічно поєднала теоретичну та практичну складові єдиного механізму [5, с.51]. Необхідність наукового обґрунтування регуляторних заходів просліджується в дефініції, сформульованій Г. Ф. Мазуром (див.табл.1).

Слід відзначити, що дефініції «державне регулювання» та «державне втручання» не є ідентичними. На думку В.О. Солопова, доцільність застосування даних термінів корелює зі ступенем розвитку ринку: для стихійно функціонуючих ринків доцільним є глибинне державне втручання, тоді як для розвинених – незначне коректування ринкових процесів, тобто регулювання

[10, с.46]. На противагу В.О. Солопову, професор І.Й. Малий доводить, що термін «державне втручання» в економіку символізує взаємодію двох незалежних суб'єктів, які є немовби відокремленими одиницями. Насправді, це не відповідає дійсності, оскільки економічна система є не незалежною від держави, а її складовою [4, с.61]. Ми підтримуємо наукову позицію І.Й. Малиго і вважаємо, що доцільність застосування дефініції «державне регулювання» обумовлена також активною участю держави як суб'єкта господарювання на ІЗР України.

Таким чином, враховуючи результати досліджень концептуальної сутності вихідної дефініції, її авторське визначення є таким: *державне регулювання* – це збалансоване поєднання прямих і непрямих заходів цілеспрямованого впливу на відтворювальні процеси, що протікають у надрах інтегрованого зернового ринку та суміжних до нього ринків, з метою реалізації соціально-економічних пріоритетів національної зернової політики. Об'єктом регулювання постають відтворювальні процеси у системі суміжних до зернового ринків. Основні концептуальні елементи державного регулювання відтворювальних процесів на інтегрованому ринку зерна та продуктів його переробки представлено на рис.1.

Головна мета ДР відтворювальних процесів, маючи бінарний характер, органічно поєднала економічні та соціальні пріоритети національної зернової політики – забезпечення ефективності функціонування ринку зерна та продуктів його переробки, продовольчої безпеки держави і її регіонів (див. рис.1). Бінарність мети ДР обумовлює бінарність його головних завдань. Сукупність економічних завдань покликана забезпечити ефективність функціонування системи суміжних до зернового ринків шляхом сприяння розвитку повних чотирьохсекторних ринків, стимулювання виробництва доданої вартості товарів на даних ринках, зменшення або нівелювання структурних і фінансових деформацій ВВП. Забезпечення фізичної та економічної доступності зернових і хлібних продуктів для всіх соціальних груп населення є головним соціальним завданням ДР, необхідною умовою гарантування продовольчої безпеки держави.

Авторська концепція державного регулювання ВВП у системі суміжних ринків побудована на дотриманні семи основних принципів: системності, ефективності, адекватності, гнучкості, легітимності, збалансованості ЕІ у секторній моделі ринку, раціональності співвідношення прямих і непрямих методів (див. рис.1). Перші два принципи мають двохвекторну спрямованість. Так, принцип системності передбачає, з одного боку, системний підхід до розв'язання економічних, соціальних і екологічних проблем, з іншого, врахування взаємообумовлених змін і взаємодій у системі суміжних до зернового ринків. Принцип ефективності цілеспрямовано орієнтований на кінцевий економічний ефект (наприклад, зростання загальної рентабельності ринку, максимізацію доданої вартості товару тощо), з одного боку, та створення ефективної організації державної системи управління ринком зерна і зернопродуктами, з іншого.

Мета державного регулювання ВП:	
реалізація пріоритетів національної зернової політики у двоседності їх економічної (забезпечення ефективності функціонування ринку зерна та продуктів його переробки, збалансованого розвитку системи суміжних ринків) та соціальної (забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів) складових	
Об'єкт ДР:	
відтворювальні процеси, що протікають у межах ІЗР та системи суміжних до нього ринків	
Суб'єкти ДР:	
Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Державна сільськогосподарська інспекція України, Антимонопольний комітет України, державні обласні адміністрації та інші органи публічної влади	
Завдання ДР:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Стимулювання збалансованого розвитку повних 4-х секторних ринків 2. Стимулювання виробництва доданої вартості товарів у системі суміжних ринків 3. Ідентифікація та нівелювання (або зменшення) структурних і фінансових деформацій ВП 4. Забезпечення фізичної та економічної доступності високоякісних зернових і хлібних продуктів для всіх соціальних груп населення 	
Принципи ДР та їх зміст:	
<i>1. Системність</i>	Системний підхід до розв'язання економічних, соціальних і екологічних проблем; врахування взаємообумовлених змін, впливів і взаємодій у системі інтегрованих суміжних ринків
<i>2. Ефективність</i>	Цільова орієнтація на кінцевий економічний ефект, зростання загальної рентабельності ринку; забезпечення ефективної організації державної системи управління ринком зерна і продуктами його переробки
<i>3. Адекватність</i>	Відповідність заходів реаліям певного етапу економічного розвитку держави, сучасним закономірностям плинності ВП на ринках
<i>4. Гнучкість</i>	Забезпечення можливості швидкого реагування та врахування змін у зовнішньому і внутрішньому економічному просторі системи суміжних до зернового ринків
<i>5. Легітимність</i>	Використання форм і методів державного регулювання, передбачених чинним законодавством України та правилами міжнародних об'єднань, членами яких є Україна (зокрема, СОТ)
<i>6. Збалансованість ЕІ у секторній моделі ринку</i>	Узгодження економічних інтересів держави, населення та суб'єктів господарювання на ринку зерна і продуктів його переробки із забезпеченням пріоритету ЕІ держави як носія суспільних інтересів
<i>7. Раціональність співвідношення прямих і непрямих методів</i>	Досягнення оптимальності співвідношення прямих і непрямих, економічних і адміністративних методів регулювання ІЗР; перегляд даного співвідношення в залежності від зміни кон'юнктури ринку, векторів впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на функціонування системи суміжних ринків

Рис. 1. Основні концептуальні елементи державного регулювання ВП у системі суміжних до зернового ринків [авторська розробка]

Одним із базових концептуальних принципів ДР є принцип збалансованості економічних інтересів у секторній моделі ринку (див. рис.1). Вирішення завдання збалансування різноякісних економічних інтересів суб'єктів ІЗР обумовлює необхідність обґрунтування пріоритету певних інтересів. На думку В.І. Ляшенко, переважаюче значення задоволення суспільних потреб як умова розвитку суспільства ставить питання про необхідність пріоритету суспільних (загальнодержавних) інтересів. Завдання суспільства і самого суб'єкта (носія інтересів) полягає в тому, щоб знайти правильне співвідношення необхідних інститутів і суспільних процесів, яке сприяло б суспільно корисній спрямованості поєднання, формування та реалізації інтересів [13, с.303]. На думку С.М. Чистова, державна економічна політика повинна бути провідником загального (інтегрованого) інтересу й волі більшості громадян [5, с.36]. Ми підтримуємо позицію учених і вважаємо, що концептуальною основою механізму збалансування економічних інтересів суб'єктів ІЗР повинен стати пріоритет інтересів держави як носія інтегрованого інтересу, який

органічно поєднує, з одного боку, особисті та суспільні економічні інтереси, з іншого, міжсекторні інтереси у відтворювальній системі суміжних ринків. Ступінь реалізації пріоритету державних економічних інтересів на релевантному ринку може бути оцінений показником ефективності ВП як об'єкту державного регулювання.

Принцип раціональності співвідношення регуляторних методів передбачає досягнення оптимальності співвідношення прямих і непрямих, економічних і адміністративних методів регулювання ІЗР (див. рис.1). Застосовуючи на практиці різноцільові методи та інструменти ДР, важливо поєднувати їх, не блокуючи ринковий механізм, а відтак, і дію економічних законів розвитку. Учені П.С. Єщенко та А.Г. Арсеєнко вважають, що забезпечити якісне економічне зростання можливо «за правильного співвідношення державного і ринкового регулювання економіки, яке складається на користь першого» [14, с. 13]. На думку Г.М. Калетніка, роль державного регулювання в економіці України повинна бути набагато вища, ніж у країнах Європи, оскільки вона далека від ідеалу вільного ринку [3]. Ми підтримуємо нау-

кову позицію учених і вважаємо, що в основі обґрунтування раціонального ступеню втручання держави у ВВП ринку зерна та продуктів його переробки повинен бути пріоритет державного регулювання перед ринковим саморегулюванням. Реалізація даного пріоритету дозволяє визначити *область оптимального співвідношення ринкового та державного регулювання*, яка динамічно змінюється в залежності від його напрямів та методів.

Для ідентифікації *раціонального* (оптимального, доцільного) *ступеня ДР* на інтегрованому ринку зерна та продуктів його переробки проаналізуємо відповідність діючих регуляторних методів цільовому критерію раціональності у розрізі чотирьох головних напрямів: (1) цінове регулювання; (2) технічне та антимонопольне регулювання; (3) підтримка доходів виробників зерна та продуктів його переробки; (4) формування і розвиток

системи суміжних до зернового ринків. Ступінь ДР пропонуємо оцінювати за п'ятимірною шкалою; якісна міра ступеню регулювання варіює від нульового (повна відсутність певних заходів) до максимального рівня. Часовий період з метою аналізу вектору змін регуляторних методів розділено на дві частини: (1) фактичний ретроспективний (2004-2007 рр.), початком якого є прийняття базового Закону «Про державну підтримку сільськогосподарства України» – засадної основи цінового регулювання ІЗР; (2) фактичний сучасний (2008-2013 рр.), що характеризується зміною форм ДР у зв'язку зі вступом України до СОТ. Оцінка базується на дослідженнях автора [15, 16] та провідних економістів-аграрників [7, 9]. Результати якісної оцінки ступеню державного регулювання на ІЗР України узагальнено в таблиці 2.

Таблиця 2

Ступінь державного регулювання інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки в розрізі головних напрямів*

<i>НАПРЯМИ І МЕТОДИ державного регулювання</i>	Ступінь ДР:				
	Δ –раціональний (оптимальний, доцільний); □ – фактичний ретроспективний (2004-2007рр.) ■ – фактичний сучасний (2008-2013 рр.)				
	Нульовий	Міні-мальний	Помірно-низький	Помірна високий	Максимальний
I. Цінове регулювання					
1. Непрямі методи:					
1.1. Фінансові інтервенції		□ →	■	Δ	
1.2. Товарні інтервенції	□; ■			Δ	
1.3. Нетарифні обмеження (квоти) експорту/імпорту зерна		Δ	■	← □	
2. Прямі методи:					
2.1. Розмір інтервенційних цін об'єктів державного цінового регулювання (для фінансової інтервенції)		□; ■		Δ	
2.2. <i>Тимчасове адміністративне регулювання цін:</i>					
2.2.1. Граничні рівні рентабельності соціальних сортів борошна та хліба		Δ		■	← □
2.2.2. Граничні торговельні надбавки для борошна, круп, макаронних і хлібобулочних виробів		Δ	□ →	■	
2.2.3. Оптово-відпускні ціни деяких сортів борошна та круп шляхом декларування їх зміни	□	Δ	■		
II. Технічне та антимонопольне регулювання					
1. Стандартизація і сертифікація якості зерна і продуктів його переробки		■	← □		Δ
2. Ліцензування видів діяльності		■	← □	Δ	
3. Антимонопольне регулювання (включаючи тарифи)		□; ■		Δ	
III. Підтримка доходів виробників зерна та продуктів його переробки					
1. Погектарні дотації	■	← □		Δ	
2. Компенсація частини вартості МТР		■	← □	Δ	
3. Пільгове кредитування		■	← □	Δ	
4. Пільгове оподаткування		■	← □	Δ	
5. Страхування аграрних ризиків		□; ■		Δ	
6. Експортні субсидії для продуктів зернопереробки (зокрема, борошна)	□; ■		Δ		
7. Експортні мита на окремі види зернових культур (зокрема, пшениці)	□; ■		Δ		
IV. Формування та розвиток системи суміжних до зернового ринків					
1. Системність та узгодження законодавчих актів			□; ■		Δ

2. Ефективність системи управління		□; ■			Δ
3. Організація біржової торгівлі		□; ■			Δ
4. Розвиток сільськогосподарської кооперації		□; ■			Δ
5. Створення системи інформаційного забезпечення	□; ■				Δ
6. Зменшення товарообігу в «тіньових» субсекторах системи суміжних ринків	■	← □			Δ
7. Підтримка інноваційної діяльності виробників зерна та зерно продуктів		□; ■			Δ

* Розроблено автором із використанням джерел [7, 9, 15, 16, 17]

Виходячи із пріоритету державного регулювання перед ринковим, вважаємо, що раціональним є помірно високий ступінь ДР за напрямками товарно-фінансових інтервенцій, технічного та антимонопольного регулювання, підтримки доходів виробників зерна та зернопродуктів. У сфері формування та розвитку системи суміжних до зернового ринків раціональним слід вважати максимальний ступінь ДР, оскільки, по-перше, дієвість регуляторних заходів є незмінно мінімальною, по-друге, бюджетне фінансування даного напрямку як програм «зеленої скриньки» не обмежене показником сукупного виміру підтримки (СВП). За напрямками нетарифних обмежень експорту/імпорту зерна, застосування адміністративних методів раціональним є мінімальний ступінь ДР, оскільки його подальше підвищення блокує і деформує дію ринкових механізмів саморегулювання (див. табл. 2). Проведений аналіз свідчить про те, що в жодному варіанті фактичний ступінь ДР не досягнув раціонального рівня. Відповідно, дії держави є або недостатніми (у більшості випадків), або надмірними (зокрема, в напрямі застосування адміністративних методів).

Динаміка змін фактичного ступеня ДР за два часових періоди (2004-2007, 2008-2013 рр.) різновекторна: (1) позитивна, якщо вектор рухається в напрямку до раціонального рівня; (2) негативна, якщо вектор віддаляється від оптимального рівня ДР; (3) умовно постійна за відсутності зрушень. Проведений аналіз засвідчив позитивну динаміку змін фактичного ступеня ДР стосовно фінансових інтервенцій і нетарифних обмежень; негативну динаміку – за напрямками технічного регулювання та підтримки доходів виробників; умовно постійну – у сфері формування та розвитку системи суміжних ринків, антимонопольного регулювання (див. табл. 2). Деяким складовим базових напрямів (товарні інтервенції, експортні субсидії для продуктів зернопереробки, експортні мита на продовольчі зернові культури) притаманний нульовий ступінь ДР, що свідчить про відсутність даних інструментів впливу в архітектурі діючого регуляторного механізму, незважаючи на доведену практикою результативність їх дії.

Слід відзначити, що розміри державної підтримки не корелюють із показником ефективності державного регулювання. Так, у розрахунку на 1 га угідь рівень підтримки сільського господарства у США становив 324 дол., країнах ЄС – 298 дол., тоді як в Україні – 30-31 дол. Разом з тим найвищий рівень державної підтримки

сільського господарства за весь період його реформування (2007 р. – 11,5 млрд. грн.) не сприяв помітним зрушенням в аграрному секторі [9, с.6]. У розвинених країнах третина доходів фермерів забезпечується за рахунок стимулювання експорту; крім того, значна частина субсидій пов'язана із заходами щодо обмеження пропозиції на внутрішньому ринку, забезпеченню гарантованих цін і пільговому кредитуванню [10, с.11]. Відповідно, в США та країнах ЄС максимально задіяні регуляторні методи третього та четвертого напрямів, які в Україні або зовсім відсутні (експортні субсидії), або використовуються на мінімальному рівні, значно нижчому за раціональний ступінь ДР (див. табл. 2).

Співвідношення прямих і непрямих, адміністративних і економічних методів у регуляторному механізмі, а також раціональний ступінь ДР не є статичними; вони змінюються, розвиваються та вдосконалюються. На думку В.М. Лисюка, разом із еволюцією суспільства відбувається постійне коректування засобів і механізмів ДР, внаслідок чого він стає більш цілеспрямованим, адресним, багатоаспектним, різноманітним і прагматичним [6, с.26]. Тому важливо не тільки досягти збалансованого співвідношення методів, а й забезпечити перегляд даного співвідношення в залежності від зміни кон'юнктури ринку, векторів впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на функціонування системи суміжних ринків. У даній площині позитивним є досвід США, де кожні шість років Конгресом приймається спеціальний сільськогосподарський закон, при цьому співвідношення ролі держави і вільних ринкових механізмів постійно змінюється в залежності від поточної економічної та політичної кон'юнктури [10, с.41].

Реалізація пропонованих концептуальних засад державного регулювання ВП у системі суміжних до зернового ринків (див. рис. 1) та досягнення раціонального ступеню державного впливу за одночасного збалансування прямих і непрямих методів у структурі регуляторного механізму (див. табл. 2) обумовлює необхідність вдосконалення як існуючої системи управління ІЗР, так і методології критеріальної оцінки та діагностики даного ринку. Розроблена автором концептуальна схема процесу формування та впровадження системи регулювання інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки представлена на рис.2.

Процес формування та впровадження регуляторної системи ІЗР включає шість взаємопов'язаних етапів (див. рис. 2):

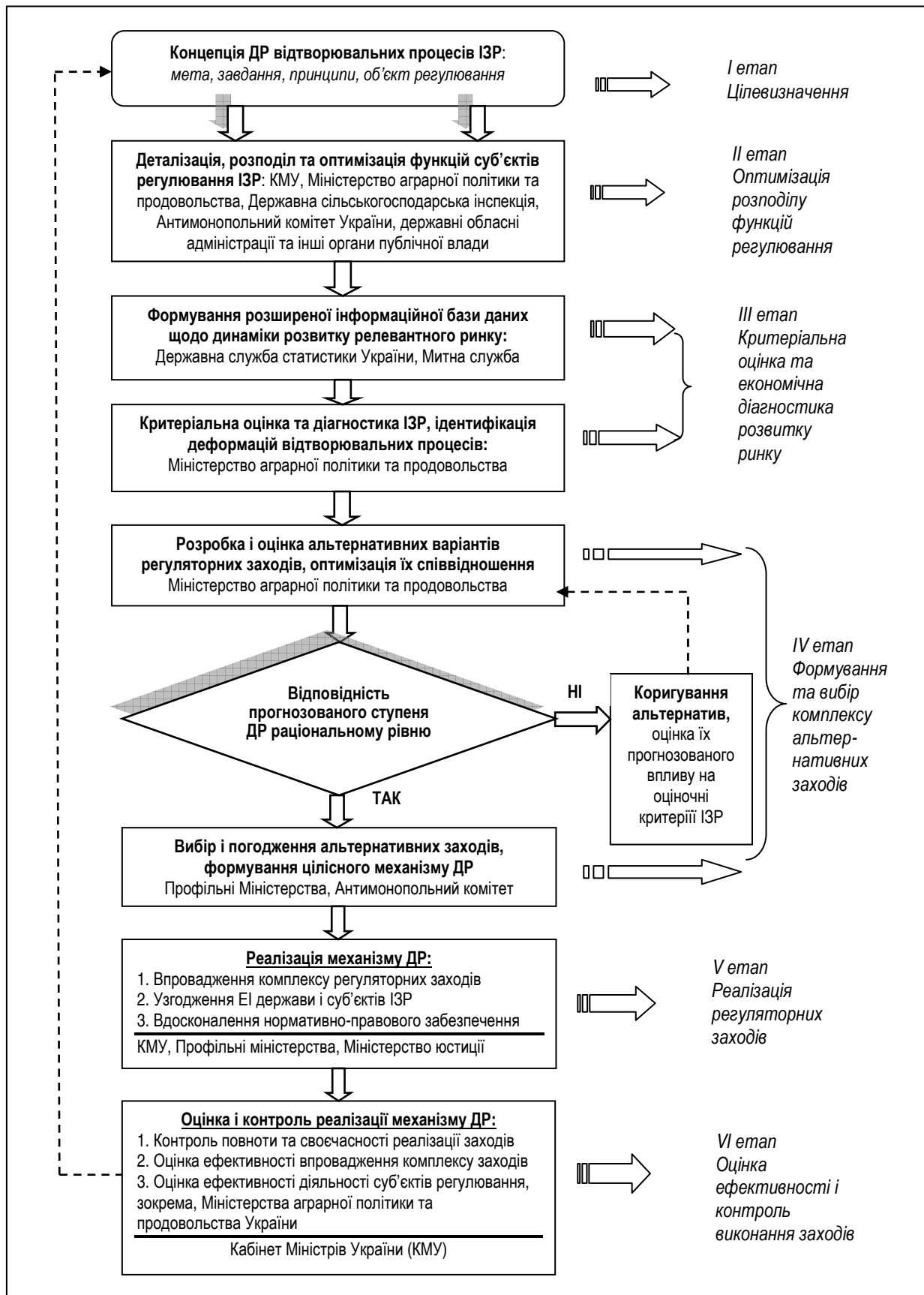

Рис. 2. Концептуальна схема процесу формування та впровадження системи державного регулювання інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки в Україні [авторська розробка]

1. На I етапі цілевизначення передбачається обґрунтування генеральної мети, завдань та базових принципів державного регулювання релевантного ринку.

2. На II етапі здійснюється оптимізація розподілу функцій між суб'єктами регулювання з метою злагодженої роботи системи управління ринком.

3. III етап передбачає проведення критеріальної оцінки та економічної діагностики зернового та суміжних з ним ринків, яка здійснюється Міністерством аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики) на основі розширеної інформаційної бази, сформованої органами Державної служби статистики. За результатами оцінки визначаються існуючі деформації ВВП, на зменшення проявів яких будуть орієнтовані регуляторні заходи.

4. На IV етапі відбувається формування та вибір комплексу альтернативних заходів. Запропоновані Мінагрополітики варіанти регуляторних заходів оцінюються на відповідність раціональному рівню ДР (див. табл. 2), за необхідності коригуються, аналізуються прогнозні сценарії розвитку ІЗР та формується цілісна архітектура модернізованого механізму ДР.

5. V етап – реалізація регуляторних заходів – передбачає як впровадження комплексу регуляторних заходів, так і вдосконалення законодавчої бази відповідно до концепції ДР відтворювальних процесів ІЗР.

6. VI етап включає контроль повноти та своєчасності реалізації заходів, оцінку ефективності як впровадження регуляторних заходів, так і діяльності суб'єктів регулювання інтегрованих ринків, передусім, Мінагрополітики.

Висновки. В ході дослідження автором розроблено концептуальні засади державного регулювання відтворювальних процесів у системі суміжних до зернового ринків. Метою ДР є реалізація пріоритетів національної зернової політики у двоєдності їх економічної (забезпечення ефективності функціону-

вання ринку зерна та продуктів його переробки, збалансованого розвитку системи суміжних ринків) та соціальної (забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів) складових відповідно до принципів системності, ефективності, адекватності, гнучкості, легітимності, збалансованості економічних інтересів у секторній моделі ринку, раціональності співвідношення прямих і непрямих регуляторних методів.

Виходячи із пріоритету державного перед ринковим регулюванням, обґрунтовано раціональний (оптимальний) ступінь ДР на інтегрованому ринку зерна та продуктів його переробки у розрізі чотирьох напрямів: (1) цінове регулювання; (2) технічне та антімонопольне регулювання; (3) підтримка доходів виробників зерна та продуктів його переробки; (4) формування і розвиток системи суміжних до зернового ринків. Результати аналізу показали, що в жодному варіанті фактичний ступінь ДР не досягнув раціонального рівня.

Розроблено концептуальну схему процесу формування та впровадження системи регулювання інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки, яка включає шість етапів: (1) цілевизначення; (2) оптимізація розподілу функцій регулювання; (3) критеріальна оцінка та діагностика розвитку ринку; (4) формування та вибір комплексу альтернативних заходів; (5) реалізація регуляторних заходів; (6) оцінка ефективності і контроль виконання заходів. Прикладне значення авторських розробок визначається можливістю їх використання в ході обґрунтування напрямів, форм та методів модернізації діючого регуляторного механізму на ІЗР України. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні раціонального ступеню державного регулювання відтворювальних процесів стратегічних агропродовольчих ринків із використанням концептуальних підходів, обґрунтованих у даній статті.

Література

1. Нікішина О.В. Роль держави в розвитку інтегрованих агропродовольчих ринків / О.В. Нікішина // Економічні інновації : зб. наук. праць. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2013. – Вип. 52. – С. 238-247.
2. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К. : Знання, 2008. – 213 с.
3. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки : навч. посібник, 2011 р./ Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай. – Бібліотека підручників он-лайн. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws//ekonomika/>
4. Лысюк В. М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М. Лысюк. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2011. – 225 с.
5. Малий І.Й. Держава і ринок: філософія взаємодії. За заг. ред. І.Й. Малиго / І.Й. Малий, М.І. Діба, М.К. Галабурда. – К., 2005. – 340 с.
6. Державне регулювання економіки : навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.
7. Мазур Г.Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва / Г.Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2013. – №2. – С. 21-25.
8. Новоселов А.С. Теория региональных рынков : учебник. / А.С. Новоселов – Ростов-на-Дону : Феникс; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 448 с.
9. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у СОТ: здобутки і перспективи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – №3 – С. 3–8.
10. Солопов В.А. Развитие регионального рынка зерна и хлебопродуктов : науч. издание / Солопов В.А. – Мичуринск-научоград РФ : Изд-во Мичурин. гос. аграр. ун-та, 2006. – 315 с.

11. Кіп Віскузі В. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика : пер. з англ. / Кіп Віскузі В., Дж.М. Вернон., Дж.Е. Гарінгтон. – К. : Основи, 2004. – 1047 с.
12. Экономический глоссарий. Сайт национальной экономической энциклопедии. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vocable.ru/dictionary/>
13. Ляшенко В.И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты./ В.И. Ляшенко. – Донецк : Дон.НТУ, 2006. – 668 с.
14. Єщенко П.С. Пошук нової парадигми розвитку економіки – категоричний імператив часу / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко // Економічна теорія. – 2012. – №4 – С. 5 – 18.
15. Нікішина О.В. Пріоритети державного регулювання зернового ринку України / О.В. Нікішина // Економічні інновації: Зб. наук. праць. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2011. – С. 198-210.
16. Нікішина О.В. Модернізація регуляторної політики на інтегрованому зерновому ринку України (відтворювальний підхід) / О.В. Нікішина // Механізм регулювання економіки. Міжнародний науковий журнал. – 2013. – №2 (60) – С. 88-97.
17. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.

УДК 338.439

ПІХ М.З., аспірант

Національний університет харчових технологій, м. Київ

БЕЗПЕКА СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ В МОДЕЛІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена аналізу та моніторингу діяльності держави щодо безпеки споживання основних видів продуктів харчування в Україні. Досліджено причини низького фактичного споживання продуктів харчування, окреслені чинники, які здійснюють на споживання продуктів визначальний вплив. Сформульовано фактори впливу на вирішення проблеми харчування населення.

Ключові слова: економічна безпека, безпека споживання, продовольча безпека, виробництво сільськогосподарської продукції

The article is devoted an analysis and monitoring of activity of the state in relation to safety of consumption of basic types of food stuffs in Ukraine. Reasons of low actual consumption of food stuffs, outlined factors which carry out determining influence on the consumption of products. The factors of influence are formulated on the decision of problem of feed of population.

Keywords: economic security, safety of consumption, food safety, production of agricultural goods

Вступ. Проблеми реалізації стратегії економічної безпеки держави, забезпечення захисту національних інтересів у найважливіших сферах економіки набувають великого значення, привертають до себе пильну увагу політичних діячів, учених, різних верств населення.

Економічна безпека держави є комплексною системою з великою кількістю чинників: демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші.

Продовольча безпека є дуже важливою економічною категорією, оскільки вона пов'язана не тільки з системою організації виробництва і постачання продуктів харчування, а й економічною безпекою країни в цілому.

Вирішенням проблеми забезпечення продовольчої безпеки займаються Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інститут економіки НАН України, Українська академія аграрних наук, ННЦ "Інститут аграрної економіки" тощо.

Розвитку теоретичних, методологічних і практичних аспектів продовольчої безпеки присвятили свої дослідження Л.В. Дейнеко, І.І. Лукинов, З.І. Льбіна, Б.Й. Пасхавер, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишина та ін.

Постановка завдання. Досягнення рівня економічної безпеки формується не прямими економічними відносинами, як про це твердила рання класична школа, а соціально-психологічним станом людей, об'єднанням їх за своїми поглядами, сформованими інститутами, які роблять свій вибір вирішальним.

Конструювання моделі формування економічної безпеки, з точки зору національної безпеки, на думку учених, є справою багатоетапною: 1) на першому етапі формують найважливіші чинники, які виникають з функціонування наявної внутрішньої системи (держави), враховуючи зовнішні обставини; 2) на другому етапі визначають, які політичні, економічні та соціальні чинники впливають на економічну безпеку; 3) на третьому етапі формулюють цілі, які ставить перед собою держава, щоб досягнути стану, передбаченого моделлю. Потім ураховують всі внутрішні та зовнішні чинники впливу на модель забезпечення економічної безпеки. На цьому етапі також визначають можливі загрози, які потребують відповідного реагування [1].

Я. Жаліло розглядає такі три основних рівні національної економічної безпеки: держави загалом, суб'єкта господарювання (підприємства) та особи, а